

Besprekingsartikel

De *Camera Obscura* in het licht van de sociologie

C.J. Lammers

Hildebrand, *Camera Obscura Delen 1 en 2*, bezorgd door W. van den Berg, H. Eijssens, J. Kloek en P. van Zonneveld.

Amsterdam: Delta, Athenaeum - Polak en Van Gennep, 1998. 390 pp. en 397 pp.

ISBN 90 253 2037 6 / NUGI 300

Onlangs verscheen de honderdste druk van de *Camera* in de Deltareeks waarin klassieke werken uit de Nederlandse en Vlaamse letterkunde, voorzien van inleidende beschouwingen, woordverklaringen en inhoudelijke toelichtingen, op wetenschappelijke verantwoorde wijze worden 'bezorgd'. Zo vindt men in deze uitgave in deel 1 de complete tekst en in deel 2 een formidabele hoeveelheid informatie over de schrijver en zijn werk in het licht van die tijd, de drukgeschiedenis van het boek, editeursingrepen, illustraties, literatuurverwijzingen, en voorts eerder commentaar van de auteur zelf (waaronder een alfabetisch register van woorden en namen) en ten slotte 140 bladzijden verhelderende aantekeningen (van de 'bezorgers'), paginagewijs bij de tekst uit deel 1.

Ongetwijfeld betekent deze fraai uitgevoerde uitgave een aanwinst voor de Neerlandicus en voor menig liefhebber der Nederlandse letteren, maar zou er geen aanleiding zijn hier in een sociaal-wetenschappelijk tijdschrift bij stil te staan, ware het niet dat diverse terzake kundige literatoren in recensies over dit werk zich geërgerd afvroegen waarom dit ratjetoe van verhalen en schetsen al sinds de verschijning ervan in 1839 zoveel aftrek heeft gevonden. Dit 'ellendige boek' – aldus bijvoorbeeld Brandt Corstius in *NRC/Handelsblad* van 19/6/98 – is 'oubollig, pedant, querulanterig, reukloos en saai' en 'niemand zal het ooit uit eigen wil gaan lezen'. Of deze krasse prognose bewaarheid wordt, moet uiteraard afgewacht worden, maar intussen behelst mijns inziens het raadsel waarom die *Camera* in Nederland – en wie weet, wellicht ook in Vlaanderen? – zo'n bestseller werd en bleef, een interessante vraag die een socioloog kan trachten te beantwoorden.

Het lijkt mij namelijk erg onwaarschijnlijk, dat vele generaties Nederlanders voornamelijk onder dwang – of althans op aandrang – van hun leraren Nederlands dit boek kochten en met tegenzin lasen. Bovendien, als zo'n boek bij al die leraren als maar in de smaak valt, dan zou je – hoezeer de voorkeuren van de professionele kenners van onze taal en literatuur ook afwijken van die van het lezerspubliek – toch verwachten dat althans een flink deel van die 'gewone' lezer(e)s(en) eveneens 'iets' in die donkere kamer zag en ziet.

Door enige veronderstellingen te opperen over de redenen waarom de *Camera* zo populair was – en wellicht nog altijd een beetje is – hoop ik sociologen en andere belangstellenden erop te attenderen dat die *Camera Obscura* nog alleszins leesbaar en tevens een buitengewoon relevante bron van informatie is over verleden en heden van de sociale stratificatie te onzent. Beets – zoals bekend, een predikant van de Nederlandse Hervormde kerk, die onder het pseudoniem Hildebrand zijn debuut maakte – is in dit jeugdwerk namelijk niet alleen erg goed (zoals een der door Heldring in zijn rubriek *Dezer Dagen*, *NRC/Handelsblad* 21/7/98, geciteerde briefschrijvers opmerkte) in het creëren van herkenbare mensen die je je leven lang bij blijven, maar tevens in het op rake wijze typeren van milieus, in de weergave van de sfeer van dit of dat soort sociale situaties. Welnu, zou niet een van de redenen waarom deze verhalen al meer dan een eeuw zoveel aftrek vonden in Nederland, gelegen zijn in de wijze waarop Beets de kunst verstond de essentialia te verbeelden van de Nederlandse burgerlijke milieus, vanaf de aristocratie (de familie Van Nagel) tot en met de ‘nette’ armen (onder andere Keesje, de buurvrouwen van juffrouw Noiret) en daar tussenin de rijk geschakeerde middenstand: welgesteld en deftig (à la de Van Witses), welgesteld en een tikje parvenu-achtig (à la de Kegges) en last but not least de zogenaamde kleine of neringdoende middenstand (natuurlijk de koekebakker De Groot cum suis, maar voorts onder meer diverse boerenfamilies die figureren in de schetsen over de familie Stastok, of over Gerrit Witse).

Kortom, in die verhalen situeert Beets de nodige edele, sympathieke en koddige figuren, alsmede een kleiner aantal vuigerds die hun verdiende loon krijgen, in een grote diversiteit van allemaal toch min of meer burgerlijke milieus die, denk ik, nog altijd mutatis mutandis in ons brave vaderland te vinden zijn! De auteur heeft hierbij niet alleen oog voor het sociaal verkeer binnen, maar vooral ook *tussen* verschillende rangen en standen. Zo verwerkte Beets de problematiek van de sociale stijging van een succesvolle student uit een niet-academisch milieu wiens ouders terecht trots op hem zijn, maar hem of haar met hun huldebetoon danig in de wielen rijden, op mijns inziens nog steeds ongeëvenaarde wijze in de belevenissen van Gerrit Witse ('ik wenste wel dat ik een stommeling was!').

Opmerkenswaard is voorts dat de kernverhalen van de *Camera* een pointe hebben, een moraal in het kader waarvan de auteur allemaal typische *burgerdeugden* aanprijst: eerlijkheid, rechtschapenheid, medemenselijkheid, soberheid. Bovendien fungeren die burgerdeugden in Hildebrands verhalen ook in het onderlinge sociaal verkeer tussen mensen van uiteenlopende milieus als een soort herkenningsmelodie op basis waarvan zij elkaar ondanks divergerende levensstijlen en belangen toch kunnen vinden, begrijpen, waarderen en tot gezamenlijke actie komen.

Van belang is voorts nog dat deze herkenningsmelodie – de lofzang van de burgerdeugden – getoonzet is in een christelijk-ethische toonsoort. Mensen kunnen – en moeten, vindt Beets – ondanks heel verschillende rang, stand, of zelfs confessie – om het te formuleren in termen van een vroom gezang – als ‘kinderen van één Vader’ elkaar ‘de hand reiken’. Weliswaar steekt ds. Beets zijn affiniteit met de (Nederlandse Hervormde) kerk niet onder stoelen of banken, maar over het algemeen ‘preekt’ hij niet al te nadrukkelijk en voorts situeert hij zijn milieus niet slechts in protestantse, maar tevens in katholieke en zelfs in randkerkelijke kringen. Bijgevolg zullen, denk ik, al die Nederlanders die óók in de burgerdeugden geloofden en geloven – ongeacht hun min of meer christelijke dan wel humanistische levensoriëntatie en ongeacht hun ‘verzuilingsgraad’ – het boek hebben kunnen savoureren.

Het gunstig onthaal van de *Camera* bij zoveel Nederlanders in de loop van meer dan anderhalve eeuw heeft, denk ik, óók veel te maken met het onverbloemd romantisch karakter van de kernverhalen en met

het studentikoos-ironische toontje waarop Hildebrand zijn personages, hun interacties en entourage weergeeft. Daarmee appelleert de auteur aan nog een tweetal Nederlandse burgerdeugden, want betoogde niet Menno ter Braak (1950) dat in elke burger een mogelijk dichter schuilt, en is niet het vermogen om om je zelf en je medeburgers te kunnen lachen de ‘saving grace’ van ons burgerdom?

Vermoedelijk zou receptie-onderzoek over dit omstreden klassieke werkje niet slechts een positieve correlatie van leesplezier met ‘burgerlijkheid’, maar tevens een negatief verband aan het licht brengen met ‘linkse’ politieke oriëntatie. Hildebrand gaat namelijk uit van een soort sociaal harmoniemodel, dat in feite fungeert als een ideologische endossering van de status quo. De auteur pleit voor eerlijkheid en medemenselijkheid, maar de wijze waarop die waarden maatschappelijk vormgegeven worden, komt neer op ‘goede zorg voor armen’ (en anderszins kwetsbaren) en voor het overige aanvaarding, ja zelfs verheerlijking, van de standenmaatschappij. Helaas strookt dit wonderwel met de grondhouding van de meeste Nederlanders in het verleden en heden, of zij nu de beginselen van VVD of CDA, van PvdA of D66 zijn toegedaan: goede zorg (vroeger een kwestie van particulier initiatief, nu van collectieve voorzieningen) voor armen en kwetsbaren is nodig, maar forse vormen van sociale ongelijkheid – weliswaar niet altijd getuigend van goede smaak – zijn niet iets om je over op te winden. Wie, behalve dan bij ‘klein’ links en wellicht de RPF, bekommert zich nog om ‘de spreiding van macht, kennis en inkomen’?

Als onze wakkere leidlieden op zoek gaan en zijn naar ‘normen en waarden’, naar een morele grondslag voor het poldermodel en voor onze parlementaire democratie, dan kunnen zij dus volgens mij nog altijd hun licht opsteken bij de *Camera*. Naar mijn stellige overtuiging leven nog altijd in Nederland vele, zo niet de meeste, Nederlanders van hoog tot laag in van die typische burgerlijke milieus zoals gekenschetst door Hildebrand en laten zich in veel opzichten (mede) leiden door de christelijk-ethische moraal zoals vertolkt in de verhalen van Hildebrand.

Kortom, naar mijn stellige overtuiging vormt deze nieuwe druk van dit klassieke werkje een gereede aanleiding voor sociale wetenschappers om het vraagstuk van de geschiedenis en fundamentele continuïteit van de maatschappelijke gelaagdheid van onze samenleving op hun professionele en politieke agenda te zetten en/of te houden. Ten slotte moet deze recensent – na herlezing van de *Camera*-verhalen (de schetsen zijn niet te pruimen!) – bekennen dat hij ontegenzeggelijk zelf tot de burgerlijke fans van dit boek gerekend moet worden, zodat hij dit boek niet slechts ter lering, maar eveneens tot vermaak, aan alle lezer(e)s(sen) van *Mens en Maatschappij* van harte aanbeveelt.

Literatuur

Braak, Menno ter (1950) *Carnaval der burgers. Een gelijkenis in gelijkenissen*. (in: *Verzameld Werk, Deel 1*. Amsterdam: Van Oorschot).